

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ
ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ
ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**

1
ΤΕΥΧΟΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ
ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ
ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**

1
ΤΕΥΧΟΣ

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ 2010

ISBN ΣΕΙΡΑΣ: 978-9963-0-9115-7

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ
ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**

**Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΥΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ**

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΓΚΙΔΟΥ & ΜΑΡΙΑ ΓΚΑΣΟΥΚΑ

ΤΕΥΧΟΣ 1

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Φεβρουάριος 2010

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. ΠΡΟΩΘΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- Το «φυλετικό καθεστώς» της εκπαίδευσης
- Το σχολείο ως πολιτισμικό πλαίσιο κατασκευής έμφυλων ταυτοτήτων για τους μαθητές και τις μαθήτριες
- Από την αποδοχή της πολλαπλότητας και πολυμορφίας στο εσωτερικό του κάθε φύλου στο όραμα της ισότητας
- Το σχολείο εκπληρώνει την υπόσχεση της έμφυλης ισότητας που ρητά θεσπίζει;
- Το σχολείο παράγει, συντηρεί και αναπαράγει την έμφυλη ανισότητα και ασυμμετρία
- Το σχολείο ως ένα προνομιακό πεδίο παρέμβασης με βάση το πολιτικό όραμα για έμφυλο κοινωνικό μετασχηματισμό -Ο σεξισμός δεν μπορεί να έχει θέση μέσα στο δημοκρατικό και ανθρώπινο σχολείο.
- Ποια είναι τα κύρια σημεία της αντι-(ετερο)σεξιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής;

2. Η ΕΜΦΥΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

- Έχουν τα αναλυτικά προγράμματα φύλο;
- Φύλο και Αναλυτικά Προγράμματα: Η 'υπόσχεση' των Γυναικείων Σπουδών/Σπουδών Φύλου στα Πανεπιστήμια
- Αναζητώντας νέες προσεγγίσεις στη διδασκαλία των Γυναικείων Σπουδών/Σπουδών Φύλου στα Πανεπιστήμια -Η σημασία της φεμινιστικής διαδικασίας.
- Αναλυτικά προγράμματα για όλα τα παιδιά στο σχολείο- Υπερβαίνοντας το φραγμό του φύλου
- Αποκτούν τα κορίτσια και τα αγόρια τις ίδιες εμπειρίες από το αναλυτικό πρόγραμμα;
- Υπάρχει ισότιμη πρόσβαση των δύο φύλων σε όλους τους τομείς του αναλυτικού προγράμματος;
- Πως αντιδρούν τα παιδιά στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου;

- Πως αντιδρά το σχολείο ως οργανωμένος θεσμός και οι εκπαιδευτικοί ατομικά στον τρόπο που προσεγγίζουν τα παιδιά το αναλυτικό πρόγραμμα;
- Γενικές εκπαιδευτικές πρακτικές για την προώθηση της ισότητας των φύλων στα αναλυτικά προγράμματα
- Στρατηγικές προώθησης της ισότητας των φύλων σε γνωστικά αντικείμενα: Το παράδειγμα των ΤΠΕ

3. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

- Ο ρόλος των σχολικών εγχειριδίων στη νομιμοποίηση και αναπαραγωγή της έμφυλης ασυμμετρίας
- Τι είδους πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της ισότητας των φύλων αναπτύχθηκαν σχετικά με το διδακτικό υλικό;
- Γιατί είναι σημαντικό να έχουμε μη-σεξιστικό ή/και αντι-σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό;
- Μερικές φωνές ακούγονται περισσότερο από άλλες στα σχολικά εγχειρίδια
- Κριτήρια για τον εντοπισμό του σεξισμού στο παιδαγωγικό υλικό
- Ερωτήματα που βοηθούν στον εντοπισμό του σεξισμού στο διδακτικό υλικό

-Στη γλώσσα

-Στην εικονογράφηση

-Στα κείμενα

- Κριτήρια επιλογής μη-σεξιστικού διδακτικού υλικού

4. ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

- Τι είναι η φεμινιστική παιδαγωγική;
- Η επίδραση της φεμινιστικής παιδαγωγικής στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.
- Η φεμινιστική παιδαγωγική ως μέσον για τη διεύρυνση της γνώσης μας για τις διαφορές.

- Η φεμινιστική παιδαγωγική ως μέθοδος για τη διδασκαλία του φαινομένου του σεξισμού και του ρατσισμού σ' ένα κόσμο που μεταβάλλεται.
- Η διδασκαλία της ίδιας της φεμινιστικής διαδικασίας.
- Η σημασία της άσκησης της φεμινιστικής παιδαγωγικής στην πράξη.
- Διδασκαλία των δεξιοτήτων της φεμινιστικής διαδικασίας.

5. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΜΦΥΛΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ /ΜΕΤΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

1. ΠΡΟΩΘΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ¹

Το «φυλετικό καθεστώς» της εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση, ως θεσμός, αποτελεί χώρο όπου διαμορφώνονται πρακτικές φύλων και έχει και η ίδια φύλο. Η σχηματοποίηση όλων των έμφυλων σχέσεων μέσα σ' ένα θεσμό (όπως είναι η εκπαίδευση) θα μπορούσε να ονομαστεί το «φυλετικό καθεστώς του». Κατά συνέπεια, το σχολείο αποτελεί κυρίαρχο πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δομούνται και αναπαράγονται νοήματα και πρακτικές που διαμορφώνουν και αναπαράγουν τις έμφυλες ταυτότητες των μαθητών /μαθητριών -και όχι μόνον -μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων, της οργάνωσης και διοίκησης, του παιδαγωγικού υλικού, του κρυφού αναλυτικού προγράμματος κ.ά.

Το σχολείο ως πολιτισμικό πλαίσιο κατασκευής έμφυλων ταυτοτήτων για τους μαθητές και τις μαθήτριες

Τα φυλετικά καθεστώτα είναι ιστορικά προϊόντα και υπόκεινται σε αλλαγές μέσα στην ιστορική συνέχεια. Κατά συνέπεια, οι ταυτότητες που διαμορφώνονται σε αυτά δεν είναι στατικές, αλλά υπόκεινται σε συνεχείς αλλαγές. Το σχολείο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία διαπραγμάτευσης και εξέλιξης μέσα από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές πρακτικές - χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οτιδήποτε διαδραματίζεται μέσα στο σχολείο είναι αποτέλεσμα μόνον της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Η εκπαίδευση, λοιπόν, είναι χώρος παραγωγής πολλαπλών έμφυλων υποκειμενικοτήτων. Ο τρόπος όμως που οι μαθητές μαθαίνουν να είναι αγόρια και οι μαθήτριες κορίτσια στο πλαίσιο του σχολείου δεν είναι παθητικός, δηλ. είναι ενεργά υποκείμενα σε αυτή τη διαδικασία, διαπραγματεύονται με το περιβάλλον του σχολείου και συμβάλλουν ενεργά στη διαμόρφωση των έμφυλων ταυτοτήτων τους. Η συγκρότηση αυτών των ταυτοτήτων είναι μια διαδικασία στην οποία συμβάλλουν και άλλοι παράγοντες που έχουν σχέση με την κοινωνική τάξη, τη φυλή, την εθνότητα, τη θρησκεία, τη σωματικά αν/ικανότητα κ.ά. διαμορφώνοντας έτσι πολλαπλές όψεις

¹ Για μια πρώτη εξοικείωση με την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία βλ. www.isotita-epaeek.gr

Θηλυκότητας και ανδρισμού. Κατά συνέπεια, το σχολείο αποτελεί θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνονται- δυνητικά - πολλαπλές μορφές Θηλυκότητας και ανδρισμού.

Να σημειώσουμε ότι το φύλο είναι ένα μόνον τμήμα της ταυτότητάς μας. Υπάρχουν και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αλληλοδιαπλέκονται με το φύλο και καθορίζουν την ταυτότητά μας. Πρέπει να βλέπουμε και τις άλλες διαστάσεις για να κατανοήσουμε την καταπίεση, την εξουσία και τα προνόμια που συνδέονται με το φύλο.

Από την αποδοχή της πολλαπλότητας και πολυμορφίας στο εσωτερικό του κάθε φύλου στο όραμα της ισότητας

Το φύλο στις κοινωνικές επιστήμες και ειδικότερα οι φεμινιστικές και πολιτισμικές σπουδές έχει πολιτισμικό περιεχόμενο και κωδικοποιεί μια σχέση ιεράρχησης. Δεν αποτελεί, δηλαδή, μια δεδομένη ταυτότητα που αποδίδεται στο υποκείμενο αλλά μια κοινωνικο-πολιτισμική και ιστορικο-πολιτική διαδικασία ταυτότητας, η οποία δεν επιδρά με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα υποκείμενα. Άρα ο ανδρισμός και η Θηλυκότητα είναι μεταβλητοί, ορίζονται με πολλαπλούς τρόπους και εξαρτώνται από το πλαίσιο αναφοράς τους. Αποτελούν κοινωνικές κατασκευές και στο βαθμό που δομούνται κοινωνικοπολιτισμικά μπορούν και να αποσυντίθενται, να αμφισβητούνται και να αναδομούνται. Το γεγονός ότι υπόκεινται σε αλλαγές και μετατροπές, μας προσφέρει νέες προοπτικές, τόσο για τη θεωρητική σκέψη, όσο και για την πολιτική πράξη. Στην αποδοχή της πολλαπλότητας και πολυμορφίας στο εσωτερικό του κάθε φύλου εντοπίζεται και η ελευθερία των υποκειμένων, τα οποία έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε πολλαπλές υποκειμενικότητες. Και αυτό είναι που μας οδηγεί και στο όραμα της ισότητας. Κατά συνέπεια, οι αλλαγές των έμφυλων στερεότυπων² μπορούν να μας οδηγήσουν σε μια μη-ιεραρχημένη κατά φύλο κοινωνία όπου θα κυριαρχούν άλλες αξίες.

² Έμφυλα στερεότυπα ονομάζονται οι κοινές υπεραπλουστευμένες εικόνες που επικρατούν σε μια κοινωνία για τα χαρακτηριστικά που έχουν ή θα πρέπει να έχουν τα φύλα -χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ποικίλες έμφυλες ατομικές διαφορές μεταξύ των υποκειμένων- και οι οποίες συχνά συνοδεύονται από προκαταλήψεις, δηλαδή από μια ευνοϊκή ή δυσμενή προδιάθεση και στάση για το ένα φύλο. Τα έμφυλα στερεότυπα είναι βαθιά ριζωμένα στις κοινωνικές αντιλήψεις και στις πολιτισμικές παραδόσεις της κάθε κοινωνικής ομάδας.

Το σχολείο εκπληρώνει την υπόσχεση της έμφυλης ισότητας που ρητά Θεσπίζει;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα έχει ιδιαίτερη πολιτική σημασία για ένα θεσμό, όπως αυτόν της εκπαίδευσης, αν λάβουμε υπόψη μας το Θεσμικό πλαίσιο και τη ρητορεία των τελευταίων δεκαετιών για την ισότητα των φύλων και τον διακηρυγμένο στόχο του σχολείου για την πλήρη και ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών και των μαθητριών. Το εκπαιδευτικό σύστημα, παρά τις προθέσεις του, δεν κατορθώνει ουσιαστικά να εκπληρώσει την υπόσχεση της έμφυλης ισότητας που ρητά Θεσπίζει. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι έχουμε να επιδείξουμε σοβαρά δείγματα πολιτικής βούλησης για την ανάληψη τέτοιων εγχειρημάτων, αν και η σχετική τεχνογνωσία σταδιακά αυξάνεται στην εκπαιδευτική κοινότητα. Το έλλειμμα αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις γιατί η ύπαρξη κάθε μορφής σεξιστικής και ρατσιστικής ιδεολογίας στο χώρο της εκπαίδευσης αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην επίτευξη βασικών στόχων του εκπαιδευτικού συστήματος και δεν συμβάλλει στην επίλυση ενός γενικότερου κοινωνικού προβλήματος. Τα εκπαιδευτικά συστήματα που δεν αμφισβητούν το σεξιστικό παράδειγμα συντελούν στη διατήρηση και αναπαραγωγή αυτής της έμφυλης ασυμμετρίας. Η σεξιστική όμως αντιμετώπιση των μαθητών/τριών δεν υπηρετεί τους νομοθετημένους σκοπούς της εκπαίδευσης και αποτελεί αντι-παιδαγωγική πράξη καθώς περιορίζει την ανάπτυξη των παιδιών μέσα από αυστηρές έμφυλες οριοθετήσεις.

Το σχολείο παράγει, συντηρεί και αναπαράγει την έμφυλη ανισότητα και ασυμμετρία

Η έμφυλη ασυμμετρία στον τομέα της εκπαίδευσης, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία, δεν είναι και ούτε θα πρέπει να θεωρείται ως δεδομένη. Αν και Θεσμικά δεν επιτρέπονται διακρίσεις με βάση το φύλο, από την έρευνα έχει καταγραφεί ότι μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών πρακτικών, από εκείνες που θεωρούνται 'αυτονόητες' μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα, θέτει σε πιο πλεονεκτική θέση τα αγόρια και περιορίζει συγκριτικά τις δυνατότητες μάθησης και επιτυχίας των κοριτσιών και ενισχύει υφιστάμενα κοινωνικά στερεότυπα για τα φύλα. Το σχολείο δηλαδή περιορίζει μαθητές και μαθήτριες σε ένα πλαίσιο, με λόγους σεξιστικούς και ομοφυλοφοβικούς - που αποτελούν και στοιχεία της ευρύτερης κοινωνίας - γεγονός που ενέχει σοβαρές πολιτικές επιπτώσεις καθώς παράγει, συντηρεί και αναπαράγει την έμφυλη ανισότητα και ασυμμετρία.

Πως γίνεται αυτό;

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων, της οργάνωσης και διοίκησης, του παιδαγωγικού υλικού, του κρυφού αναλυτικού προγράμματος κ.ά. Υπάρχουν πολλές μελέτες που αναδεικνύουν τον τρόπο, τα μέσα και τις πρακτικές που οι εκπαιδευτικοί Θεσμοί συντηρούν και αναπαράγουν την άνιση θέση των φύλων στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας και τις εξουσιαστικές σχέσεις ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες.

Για παράδειγμα, ένα μέρος του κρυφού αναλυτικού προγράμματος "διδάσκει" στα αγόρια και τα κορίτσια για τη θέση των ανδρών και των γυναικών στην αγορά εργασίας και ταυτόχρονα αποτελεί το πλαίσιο συγκρότησης των έμφυλων ταυτοτήτων. Το σχολείο αποτελεί χώρο διαπαιδαγώγησης και πρώιμου επαγγελματικού προσανατολισμού, καθώς μέσα από το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων και όλου του παιδαγωγικού υλικού, τις διδακτικές μεθόδους, τη μέθοδο πειθαρχίας, την οργάνωση της καθημερινότητας, την αλληλεπίδραση των εκπαιδευτικών με τους μαθητές και τις μαθήτριες, τον καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς στο πλαίσιο της διδακτικής πράξης και την κατανομή της εξουσίας δίνει έμμεσα μηνύματα στα αγόρια και τα κορίτσια για την επιλογή σπουδών και, κατ' επέκταση, για το είδος της εργασιακής απασχόλησης και τη θέση τους αργότερα στην επαγγελματική ιεραρχία.

Πιο συγκεκριμένα, οι μαθήτριες και οι μαθητές παίρνουν πολλά μηνύματα από τα παρακάτω:

- Την κοινωνική παραδοχή για την καταλληλότητα της διδασκαλίας για τις γυναίκες, ιδιαίτερα για τα μικρά παιδιά
- Τις διαφοροποιήσεις στην κατανομή ανδρών / γυναικών στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης και στις ειδικότητες
- Τη μικρή εκπροσώπηση των γυναικών σε όλες τις θέσεις-κλειδιά της επιστήμης και της έρευνας
- Την υποαντιπροσώπηση των γυναικών στη διοικητική ιεραρχία όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης καθώς και άλλων θεσμών της εκπαίδευσης (όπως τα συνδικαλιστικά όργανα κ.ά.)
- Τις διαφορετικές αναπαραστάσεις των ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών για το ρόλο τους που έχει ως αποτέλεσμα οι γυναίκες να αποτελούν πλειονότητα στις τάξεις και μειονότητα στη διοίκηση, ή την κοινωνική πρακτική της ανάληψης της πρώτης τάξης, κυρίως, αλλά και των υπολοίπων μικρών από γυναίκες εκπαιδευτικούς (όπως και των θέσεων στην προδημοτική εκπαίδευση) που επιβιώνει ακόμη.

- Τον καταμερισμό των αρμοδιοτήτων των εκπαιδευτικών στο σχολείο που γίνεται συχνά με κριτήριο το φύλο (π.χ. εκδηλώσεις, δραστηριότητες).

Συνοψίζοντας, με βάση τα δεδομένα η αποτύπωση του τοπίου δεν αφήνει πολλά περιθώρια να υποστηρίξουμε ότι οι μέχρι τώρα προσπάθειες έφεραν σημαντικά αποτελέσματα. Ο δρόμος ακόμη είναι μακρύς μέχρις ότου η ισότητα γίνει πραγματικότητα. Είναι βέβαιο ότι η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά ώστε να πάψει η διαιώνιση αυτών των φαινομένων. Εκπαιδευτικές πρακτικές και αλλαγές στο περιεχόμενο, τις μεθόδους και τα μέσα διδασκαλίας μπορούν να συμβάλλουν στην αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων, στην εξάλειψη των ανισοτήτων και στην εξασφάλιση ισότιμης και δίκαιης εκπαίδευσης για αγόρια και κορίτσια. Υπάρχουν πολλές παρεμβάσεις στον τομέα αυτό στα εκπαιδευτικά συστήματα διεθνώς που έχουν αξιολογηθεί θετικά, άρα η κατάλληλη τεχνογνωσία δεν λείπει.

Το σχολείο ως ένα προνομιακό πεδίο παρέμβασης με βάση το πολιτικό όραμα για έμφυλο κοινωνικό μετασχηματισμό -Ο σεξισμός δεν μπορεί να έχει θέση μέσα στο δημοκρατικό και ανθρώπινο σχολείο.

Το σχολείο μπορεί να αποτελέσει ένα προνομιακό πεδίο προς την κατεύθυνση της έμφυλης συμμετρίας και της άρσης του σεξισμού³ -σε συνεργασία και με άλλους θεσμούς - προς όφελος των ίδιων των υποκειμένων και γενικότερα της κοινωνίας.

Η αλλαγή στο σύστημα των έμφυλων σχέσεων προϋποθέτει αλλαγές στον τρόπο θεώρησης και στις πρακτικές μέσα στις οποίες δομούνται και αναπαράγονται. Ο επιδιωκόμενος στόχος για την εκπαίδευση είναι το εγχείρημα μιας ριζικής αλλαγής στο σύστημα έμφυλων σχέσεων. Το παραπάνω αποτελεί προϋπόθεση για τη δημιουργία ισότιμων υποκειμένων και για την μετατροπή των σχολείων σε χώρους συνάντησης και επικοινωνίας Προσώπων και όχι πλαίσιο

³ **Σεξισμός** ονομάζεται το σύνολο των αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών, με βάση τις οποίες θεσμοθετείται η κοινωνική ανισότητα εις βάρος του ενός φύλου, καθώς και η μεροληπτική αντιμετώπισή του. Στις δυτικές κοινωνίες, όπου η θεσμική κυριαρχία ανήκει στην κατηγορία των ανδρών, τα βασικά θύματα του σεξισμού είναι οι γυναίκες, οι οποίες -ως κοινωνική ομάδα - θεωρούνται υποδεέστερες των ανδρών, με συνέπεια να καταπιέζονται και να αποτελούν αντικείμενα συστηματικής εκμετάλλευσης από αυτούς. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι γυναίκες και οι άνδρες δεν αποτελούν ομοιογενείς κοινωνικές ομάδες, με συνέπεια, να μην κυριαρχούν όλοι οι άνδρες πάνω σε όλες τις γυναίκες. Ο σεξισμός αποτελεί ιδεολογικό εργαλείο υπεράσπισης και διατήρησης της έμφυλης ασυμμετρίας, ερμηνεύοντας και δικαιολογώντας ως «φυσικές» πολλές κοινωνικές πρακτικές.

παραγωγής περιοριστικών και ιεραρχικών έμφυλων ταυτοτήτων. Ως πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή αποτελεί η υιοθέτηση της αντι-σεξιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής που παρέχει στα παιδιά από πολύ νωρίς νέους εναλλακτικούς έμφυλους Λόγους που δε θα βασίζονται στην ιεράρχηση, και συνεπώς, στην υποτίμηση της γυναικείας υπόστασης, δηλαδή που δεν θα διχοτομούν και δεν θα ιεραρχούν τις έννοιες του "ανδρικού" και του "γυναικείου". Η εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχει ποικιλία Λόγων για να μπορούν να τοποθετηθούν οι μαθητές και οι μαθήτριες υποκειμενικά μέσα σ' αυτούς, έτσι ώστε να αναπτυχθεί μια έμφυλη διαδικασία συγκρότησης και συνεχούς αναδιαμόρφωσης της ταυτότητάς τους. Καταυτόν τον τρόπο μαθητές και μαθήτριες μπορούν να διαπραγματευτούν την ολόπλευρη ανάπτυξη των υποκειμενικότητων τους και συγκροτήσουν την έμφυλη ταυτότητά τους αμφισβητώντας τα στερεότυπα και τις πρακτικές του ηγεμονικού ανδρισμού και θηλυκότητας, αντιβαίνοντας τις αρχές της έμφυλης ιεράρχησης και κατά συνέπεια, διχοτόμησης και ασυμμετρίας. Με τον τρόπο αυτό διαγράφεται ένα πεδίο παρέμβασης με βάση το πολιτικό όραμα για έμφυλο κοινωνικό μετασχηματισμό -όραμα με το οποίο συναρτώνται οι προοπτικές για ένα δημοκρατικό και ανθρώπινο σχολείο για όλα τα παιδιά.

Ποια είναι τα κύρια σημεία της αντι-(ετερο)σεξιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής:

Ο Λόγος της αντι-(ετερο)σεξιστικής προσέγγισης βασίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο και τις στρατηγικές παρέμβασης του ριζοσπαστικού φεμινισμού για την εκπαίδευση και στοχεύει στην αμφισβήτηση των άνισων σχέσεων εξουσίας των φύλων ως μέσο ανατροπής και μετατροπής των πατριαρχικών εκπαιδευτικών δομών. Επικεντρώνεται, κυρίως, σε δομικές αλλαγές. Το αίτημα είναι η ανάπτυξη των δομών ενός νέου σχολείου και ενός νέου αναλυτικού προγράμματος που θα είναι "φιλικό" προς τα κορίτσια.

Στο πλαίσιο της προσέγγισης αυτής δίνεται έμφαση στις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες και στον τρόπο που αυτή η άνιση σχέση εξουσίας μπορεί να οδηγήσει τα κορίτσια σε μειονεκτική θέση στο σχολείο. Έτσι, για παράδειγμα, ασκείται κριτική στην κυριαρχία των ανδρικών αξιών στα αναλυτικά προγράμματα και στους τρόπους αναζήτησης των πηγών της γνώσης, γίνεται προσπάθεια για τη δημιουργία νέων αντι-σεξιστικών αναλυτικών προγραμμάτων και διδακτικού υλικού για όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και όλα τα γνωστικά αντικείμενα καθώς και νέων διδακτικών προσεγγίσεων και αξιολόγησης που θα βασίζονται στις αρχές της φεμινιστικής παιδαγωγικής, για αντικατάσταση ανδροκεντρικών

χαρακτηριστικών στην οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης με φεμινιστικές πρακτικές που στηρίζονται στις αρχές της επικοινωνίας, της ανάπτυξης μιας δημοκρατικής ομαδικής διαδικασίας, της συνεργασίας, της διασύνδεσης της θεωρίας με την πράξη και την ενίσχυση της δυνατότητας της ομάδας για συνεργασία με στόχο την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής κ.ά.

2. Η ΕΜΦΥΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Έχουν τα αναλυτικά προγράμματα φύλο;

Τα αναλυτικά προγράμματα διαμορφώνονται μέσα στο πλαίσιο ενός πατριαρχικού παραδείγματος της ανθρώπινης κοινωνίας, κατά συνέπεια, η γνώση που παρέχεται είναι έμφυλη, με την έννοια του ποιο φύλο την παράγει και -το πιο σημαντικό - τι παράγεται.

Οι περισσότερες διαμάχες και έρευνες για την έμφυλη διάσταση των αναλυτικών προγραμμάτων αφορούν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και όχι τόσο στην τριτοβάθμια (Weiner, 1994). Από τις έρευνες αυτές καταδεικνύεται ότι τα ενδιαφέροντα, οι εμπειρίες και η οπτική των γυναικών παραλείπονται σε μεγάλο βαθμό από τα αναλυτικά προγράμματα και αυτό σημαίνει ότι τα κορίτσια /γυναίκες δεν μπορούν να αντλήσουν από καμιά παράδοση ή δεξαμενή γνώσης που να σχετίζεται με αυτά. Η γνώση δηλαδή που προσφέρεται μεροληπτεί υπέρ των ανδρών καθώς βασίζεται κυρίως στις δραστηριότητες και τα ενδιαφέροντά τους. Με την έννοια αυτή, τα αναλυτικά προγράμματα έχουν φύλο και ενισχύουν και καταυτόν τον τρόπο ότι ο κόσμος είναι διαφορετικός για τα αγόρια και τα κορίτσια. Παρόμοια μηνύματα παίρνουν τα παιδιά και από το παιδαγωγικό υλικό, τις διδακτικές μεθόδους, τη μέθοδο πειθαρχίας και την τυπική ιεραρχία που επικρατεί, καθώς και από άλλες άτυπες καθημερινές λειτουργίες στα σχολεία που περικλείουν την αλληλεπίδραση σε όλους τους τομείς, την εφαρμογή και την ερμηνεία των νόμων, τις άτυπες ιεραρχίες που επικρατούν ανάμεσα στους δασκάλους/ες και ανάμεσα στους μαθητές και στις μαθήτριες, καθώς και από το φυσικό περιβάλλον του σχολείου.

Φύλο και Αναλυτικά Προγράμματα: Η 'υπόσχεση' των Γυναικείων Σπουδών/Σπουδών Φύλου στα Πανεπιστήμια

Η καινοτομία των γυναικείων σπουδών στα πανεπιστήμια συνίσταται, κατά την Evans (1997), ότι έθεσαν ζητήματα όπως οι σχέσεις εξουσίας στην τάξη και γενικά στο πανεπιστήμιο και ότι

αμφισβήτησε τον τρόπο συγκρότησης και αξιολόγησης της γνώσης. Οι Γυναικείες Σπουδές/ Σπουδές Φύλου μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην αλλαγή του εκπαιδευτικού τοπίου παρέχοντας την δυνατότητα για διεπιστημονική και διεθνή προσέγγιση των θεμάτων, μπορούν να δράσουν μεταρρυθμιστικά στα αναλυτικά προγράμματα, στην οργάνωση της πανεπιστημιακής ζωής και γνώσης, καθώς και στη ζωή των γυναικών πανεπιστημιακών και των φοιτητριών (Weiner,1994). Μέχρι τώρα, σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο φεμινισμός και οι γυναικείες σπουδές είχαν μικρή επίδραση στην "επιστημολογική ισότητα", στην "ισότητα στα αναλυτικά προγράμματα" στους επιστημονικούς κλάδους, στον αριθμό και τη θέση των γυναικών πανεπιστημιακών στα πανεπιστήμια και στην κατανομή τους - όπως και των φοιτητριών - σε διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους (Rees, 1998; ETAN, 2000).

Στη πλειονότητα των περιπτώσεων στην Ελλάδα, σύμφωνα με προφορικές συνομιλίες, η ένταξη της έμφυλης διάστασης στα προγράμματα σπουδών των τμημάτων δεν οδήγησε σε αλλαγές στο κλίμα της τάξης, στη δυναμική της αλληλεπίδρασης και στη δημιουργία ένα μαθησιακού περιβάλλοντος που παρέχει ίσες ευκαιρίες στα δύο φύλα ή σε επιπτώσεις σε άλλους τομείς της ακαδημαϊκής ζωής και γνώσης. Π.χ. καθιέρωση μιας παράδοσης για φεμινιστικές επιστημονικές προσεγγίσεις ή προβληματισμούς στο πλαίσιο περισσότερων γνωστικών αντικειμένων ή/ και σε ευρύτερες μεταρρυθμίσεις των προγραμμάτων σπουδών, συνυπολογισμός τους- με θετική σημασιοδότηση- στα κριτήρια εκλογής ή εξέλιξης των μελών του διδακτικού προσωπικού, δημιουργία σχετικών τομέων και θέσεων, υποστήριξη σχετικών ερευνητικών δραστηριοτήτων καθώς και διπλωματικών /διδακτορικών / μεταπτυχιακών, ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών σε όλους τους τομείς, χρήση της μη-σεξιστικής γλώσσας στον καθημερινό αλλά και στον επίσημο λόγο, στη τρέχουσα πρακτική και οργάνωση της ζωής των τμημάτων. Η επίτευξη αυτών των στόχων, όμως, προϋποθέτει άλλου είδους παρεμβάσεις (βλ. για παράδειγμα Beck et al,1990).

Αναζητώντας νέες προσεγγίσεις στη διδασκαλία των Γυναικείων Σπουδών/Σπουδών Φύλου στα Πανεπιστήμια -Η σημασία της φεμινιστικής διαδικασίας.

Όπως αναφέρει η Morley (1999), οι φεμινίστριες πανεπιστημιακοί που εγκαθίδρυσαν τις Γυναικείες Σπουδές διεθνώς από πολύ νωρίς δεν ενδιαφέρονταν μόνον για το περιεχόμενο της διδασκαλίας αλλά και τους τρόπους διδασκαλίας, καθώς διαδικασία και περιεχόμενο είναι αλληλένδετα και αναπτύσσεται μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στους/στις συμμετέχοντες/ουσες

και το περιεχόμενο (Schniedewind, 1987, 1993). Για το λόγο αυτό, υποστηρίχθηκε ότι πρέπει να υιοθετηθούν παιδαγωγικές προσεγγίσεις δημοκρατικές, που να εμπεριέχουν τη συνεργασία, να ενοποιούν τη γνωστική μάθηση και τη μάθηση μέσω συναισθημάτων και εμπειριών και να ενδυναμώνουν του φοιτητές/τριες προς την κατεύθυνση της προσωπικής και κοινωνικής αλλαγής. Ριζοσπαστικές -συμμετοχικές -απελευθερωτικές παιδαγωγικές υιοθετήθηκαν που οδήγησαν στη συνέχεια στην ανάπτυξη της φεμινιστικής παιδαγωγικής.

Η φεμινιστική παιδαγωγική βασίζεται στην αποδοχή της δύναμης που έχει η διαδικασία συνειδητοποίησης, στην αποδοχή ότι υπάρχει καταπίεση, αλλά και δυνατότητα μείωσης ή εξάλειψής της, καθώς και την επιθυμία για κοινωνικό μετασχηματισμό (Weiler, 1994). Η φεμινιστική παιδαγωγική οραματίζεται τη τάξη ως ένα απελευθερωτικό περιβάλλον στο οποίο διδάσκοντες/ουσες και μαθητές/τριες δρουν ως υποκείμενα με νέους τρόπους συνύπαρξης στη τάξη. Το θεωρητικό πλαίσιο της φεμινιστικής παιδαγωγικής και οι εκπαιδευτικές πρακτικές που απορρέουν απ' αυτήν έχουν ευρεία εφαρμογή σε πολλούς τομείς και βρίσκονται διεθνώς στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος

Αναλυτικά προγράμματα για όλα τα παιδιά στο σχολείο- Υπερβαίνοντας το φραγμό του φύλου

Πολλές πρωτοβουλίες διεθνώς για την ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση έχουν θέσει ως στόχο της προσπάθειάς τους το αναλυτικό πρόγραμμα και έχει ελεγχθεί κάθε περιοχή του αναλυτικού προγράμματος του σχολείου για να διαπιστωθεί αν εμπεριέχει ή παράγει πρακτικές διάκρισης ως προς το φύλο. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι παράλληλα με την υιοθέτηση μιας πολιτικής που θα έχει ως στόχο την αποδόμηση της έμφυλης διχοτόμησης στα αναλυτικά προγράμματα, θα πρέπει ταυτόχρονα κάτι ανάλογο να επιχειρηθεί και σε τομείς, όπως η κοινωνική τάξη, η εθνότητα, η φυλή, η σεξουαλικότητα, η ηλικία - κατηγορίες με τις οποίες διαπλέκεται η έμφυλη καταπίεση.

Αποκτούν τα κορίτσια και τα αγόρια τις ίδιες εμπειρίες από το αναλυτικό πρόγραμμα;

Ένα βασικό ερώτημα είναι αν τα αγόρια και τα κορίτσια αποκτούν τις ίδιες εμπειρίες από το αναλυτικό πρόγραμμα, παρά το γεγονός ότι είναι κοινό και για τα δύο φύλα. Είναι ένα θέμα που έχει διερευνηθεί αρκετά και η απάντηση είναι πως όχι. Υπάρχουν πολλές έρευνες που καταδεικνύουν τους τρόπους απόκτησης διαφορετικών εμπειριών των αγοριών και των κοριτσιών στο σχολείο -παρά το κοινό αναλυτικό πρόγραμμα.

Αναφέρεται ενδεικτικά, η σύνδεση ορισμένων γνωστικών αντικειμένων /μαθημάτων με κάποιο φύλο και η «προώθηση» των αγοριών και κοριτσιών σε αυτά με πολλούς τρόπους. Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορούν να βγάλουν πολλά συμπεράσματα για τη φύση ενός μαθήματος ανάλογα με το φύλο του εκπαιδευτικού που το διδάσκει συνήθως. Είναι φυσικό τα παιδιά να συνδέσουν ορισμένες γνωστικές περιοχές με συγκεκριμένο φύλο καθώς παρατηρούν ότι γυναίκες και άνδρες συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένες περιοχές του αναλυτικού προγράμματος και ότι υπάρχει διχοτομία ανάμεσα στα μαθήματα θεωρητικής και θετικής/τεχνολογικής κατεύθυνσης. Επίσης, τα παιδιά μπορούν να βγάλουν πολλά συμπεράσματα όταν δίνεται έμφαση σε συγκεκριμένους τομείς γνώσης, όταν για παράδειγμα ενισχύονται και έχουν υψηλότερο κύρος «ανδροκρατούμενοι» κυρίως τομείς γνώσης (π.χ. τα μαθηματικά, οι φυσικές επιστήμες, η τεχνολογία και όχι τα εικαστικά).

Υπάρχει ισότιμη πρόσβαση των δύο φύλων σε όλους τους τομείς του αναλυτικού προγράμματος;

Ένα άλλο θέμα στο πλαίσιο της έμφυλης διάστασης των αναλυτικών προγραμμάτων που έχει διερευνηθεί αρκετά είναι αν υπάρχει ισότιμη πρόσβαση των δύο φύλων σε όλους τους τομείς του αναλυτικού προγράμματος. Πρόκειται για μια θεματική για την οποία έχουν σχεδιαστεί πολλές παρεμβάσεις και συναντά αρκετές δυσκολίες καθώς το σχολείο μεταδίδει με πολλούς τρόπους τους κώδικες που είναι κατάλληλοι για κάθε φύλο και κατευθύνει τα παιδιά σε αυτές τις επιλογές.

Επίσης, έχει αρκετά διερευνηθεί αν υπάρχουν γνωστικά αντικείμενα όπου παρά το τυπικά κοινό αναλυτικό πρόγραμμα διαφοροποιείται το περιεχόμενο ανάλογα με το φύλο (π.χ. φυσική αγωγή, τεχνικά /εικαστικά), όπως επίσης και οι επιδόσεις των αγοριών και των κοριτσιών σε διαφορετικούς τομείς του αναλυτικού προγράμματος σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και έχουν δοθεί πολλές ερμηνείες για το φαινόμενο αυτό.

Πως αντιδρούν τα παιδιά στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου;

Συνοπτικά, σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, τα παιδιά αντιδρούν στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου με βάση το φύλο το οποίο επηρεάζει τις στάσεις τους στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα, το επίπεδο των κινήτρων τους, την αυτοπεποίθησή τους και την αυτοαντίληψή τους.

Πως αντιδρά το σχολείο ως οργανωμένος θεσμός και οι εκπαιδευτικοί ατομικά στον τρόπο που προσεγγίζουν τα παιδιά το αναλυτικό πρόγραμμα;

Υπάρχει ένας αριθμός παραγόντων που επηρεάζει τον τρόπο που προσεγγίζουν τα παιδιά το αναλυτικό πρόγραμμα, αλλά είναι σημαντικό, επίσης, να δούμε πως το σχολείο ως οργανωμένος θεσμός και οι εκπαιδευτικοί ατομικά αντιδρούν σε αυτή την κατάσταση.

Έχουν εφαρμοσθεί διεθνώς πολλά προγράμματα παρέμβασης στον τομέα αυτό, με πολλούς στόχους, όπως:

- να ενθαρρύνουν τα παιδιά να κάνουν μη παραδοσιακές ως προς το φύλο τους επιλογές μαθημάτων,
- να αλλάξουν τις στάσεις των κοριτσιών και να αυξήσουν τα κίνητρά τους για τους τομείς των θετικών επιστημών και της τεχνολογίας.

Τα προγράμματα αυτού του τύπου εφιστούν την προσοχή των εκπαιδευτικών στον τρόπο διδασκαλίας των θετικών επιστημών και των τεχνολογιών και δίνουν έμφαση στη σημασία που έχει να γίνουν αυτές πιο "φιλικές για τα κορίτσια". Ένα σημαντικό συμπέρασμα από την εφαρμογή αυτών των προγραμμάτων είναι ότι χρειάζεται να αναπτυχθούν αναλυτικά προγράμματα και διδακτικό υλικό που να βασίζεται στα κοινά ενδιαφέροντα των κοριτσιών και των αγοριών.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η πρόσβαση στο αναλυτικό πρόγραμμα είναι ένα κεντρικό ζήτημα σ' αυτόν τον τομέα, αν και τα άτομα που υιοθετούν την αντισεξιστική προσέγγιση δεν θεωρούν το γεγονός της ίσης πρόσβασης αρκετό και δίνουν επιπλέον έμφαση στην ποιότητα των εμπειριών που αποκτούν οι μαθητές και οι μαθήτριες από το αναλυτικό πρόγραμμα στο επίπεδο της τάξης. Επίσης, έχουν καταγραφεί αρκετές στρατηγικές - σε ατομικό επίπεδο ή σε επίπεδο σχολείου - για να αντιμετωπιστεί αυτή η ανισομέρεια του αναλυτικού προγράμματος.

Πολλοί εκπαιδευτικοί, σε ατομικό επίπεδο, έχουν αναπτύξει στρατηγικές για να αυξήσουν τις δεξιότητες των μαθητών/τριών τους σε όλες τις περιοχές του αναλυτικού προγράμματος, ιδιαίτερα για τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Για παράδειγμα:

- Εκπαιδευτικοί στο χώρο της προσχολικής αγωγής επενδύουν πολύ χρόνο με τα κορίτσια και τα αγόρια σε δραστηριότητες που δεν θα επέλεγαν μόνο τους και προσπαθούν να διασφαλίσουν ότι τα αγόρια και τα κορίτσια θα έχουν ισότιμη πρόσβαση σε όλες τις δραστηριότητες μέσα και έξω από την τάξη.

- Γενικά, στη προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο παιχνίδι καθώς στόχος είναι να ενθαρρυνθούν όλα τα παιδιά να αποκτήσουν ένα ευρύ φάσμα δεξιοτήτων μέσα από τις εμπειρίες τους από το παιχνίδι και να μειωθεί η πρώιμη διχοτόμηση ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων. Αυτές οι δεξιότητες είναι σημαντικές για τη μελλοντική επιτυχία των παιδιών στη μάθηση σε πολλούς τομείς του αναλυτικού προγράμματος.
- Δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία που έχει οι γυναίκες εκπαιδευτικοί να έχουν αυτοπεποίθηση και δεξιότητες όταν ασχολούνται με εργαλεία και υλικό που παραδοσιακά θεωρείται "ανδρικό" και οι άνδρες εκπαιδευτικοί να εμπλέκονται σε δραστηριότητες που στερεοτυπικά δεν συνδέονται με το φύλο τους.
- Πολλοί εκπαιδευτικοί σχεδιάζουν παρεμβάσεις για τις περιοχές του αναλυτικού προγράμματος που θεωρούνται ότι ταιριάζουν περισσότερο σε κάποιο φύλο. Π.χ. σε ορισμένα σχολεία δίνεται η δυνατότητα στα κορίτσια ή στα αγόρια να αυξήσουν την αυτοπεποίθησή τους σε περιοχές του αναλυτικού προγράμματος και σε δραστηριότητες που δεν θεωρούν ότι είναι κατάλληλες γι' αυτά σε ομάδες μόνο κοριτσιών ή αγοριών και σε ομίλους ενδιαφερόντων. Επίσης, η εμπλοκή των αγοριών και των κοριτσιών σε αυτές τις περιοχές και η ενθάρρυνσή τους επιχειρείται και μέσα από το δραματικό παιχνίδι και τα εικαστικά. Επίσης, πολλοί εκπαιδευτικοί έχουν επιχειρήσει να αλλάζουν την προκατάληψη που υπάρχει σε πολλές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος με την εισαγωγή στην τάξη ερευνητικών σχεδίων με θέματα που έχουν σχέση με την ισότητα των φύλων.

Γενικές εκπαιδευτικές πρακτικές για την προώθηση της ισότητας των φύλων στα αναλυτικά προγράμματα

Με βάση τα ερευνητικά δεδομένα μπορούν να διατυπωθούν ορισμένες γενικές αρχές, όπως:

- Να υπάρχει φροντίδα ώστε τα αγόρια και τα κορίτσια να αποκτούν τις ίδιες εμπειρίες από το κοινό αναλυτικό πρόγραμμα.
- Να δίνεται έμφαση σε όλα τα είδη γνώσης, να μην ενισχύονται κυρίως οι παραδοσιακές και ανδροκρατούμενες περιοχές γνώσης με συνέπεια την αύξηση του κύρους συγκεκριμένων τομέων του αναλυτικού προγράμματος που αντιστοιχούν σε αυτούς.

- Να αναγνωρίζεται ότι στο παρόν φυλετικό καθεστώς υπάρχουν διαφορές στους τρόπους μάθησης ανάμεσα στα φύλα και να δίνεται η δυνατότητα για χρήση εναλλακτικών τρόπων μάθησης,

-Να μην ενισχύεται η διχοτομία ανάμεσα στα μαθήματα θεωρητικής και θετικής/τεχνολογικής κατεύθυνσης στο σχολείο και η σύνδεση αυτών των περιοχών με συγκεκριμένο φύλο.

-Να δίνεται η δυνατότητα καταγραφής ενδεχόμενης διαφοροποιημένης μεταχείρισης των αγοριών και των κοριτσιών σε διαφορετικούς τομείς του αναλυτικού προγράμματος(π.χ. διαφοροποίηση στη πράξη στο περιεχόμενο ορισμένων μαθημάτων με βάση το φύλο) και να προβλέπονται άμεσα οι αναγκαίες αλλαγές ώστε να προωθείται η ισότιμη πρόσβαση και μεταχείριση των αγοριών και των κοριτσιών .

- Να μην ενισχύεται η διχοτόμηση των ενδιαφερόντων και των δραστηριοτήτων των αγοριών και των κοριτσιών, αλλά να υπάρχει μέριμνα -ιδιαίτερα στη προσχολική και στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση - να αποκτούν όλα τα παιδιά ένα ευρύ φάσμα δεξιοτήτων και εμπειριών.

- Να προβλέπεται η δυνατότητα ενθάρρυνσης των παιδιών για μη παραδοσιακές για το φύλο τους επιλογές μαθημάτων -όπου παρέχεται η ευκαιρία - καθώς και η δημιουργία προϋποθέσεων για να αλλάξουν τις στάσεις τους, το επίπεδο των κινήτρων, η αυτοπεποίθηση και η αυτοαντίληψή τους σε διάφορα γνωστικά αντικείμενα που δεν είναι «οικεία» λόγω φύλου.

- Να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή και να προβλέπονται αντισταθμιστικά μέτρα για τις περιοχές του προγράμματος όπου παρατηρούνται διαφορετικές επιδόσεις ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια.

- Όλο το παιδαγωγικό υλικό και ιδιαίτερα τα σχολικά εγχειρίδια, καθώς και το υλικό για την αξιολόγηση δεν πρέπει να εμπεριέχει προκαταλήψεις για τα φύλα

- Να δίνεται ιδιαίτερη σημασία στον τομέα της αξιολόγησης στο βαθμό που ορισμένες μορφές αξιολόγησης θέτουν σε μειονεκτική θέση τα κορίτσια ή τα αγόρια.

- Να τονίζεται η ιδιαίτερη σημασία του "κρυφού" αναλυτικού προγράμματος για την επίτευξη των στόχων του αναλυτικού προγράμματος και για τα δύο φύλα

Στρατηγικές προώθησης της ισότητας των φύλων σε γνωστικά αντικείμενα:Το παράδειγμα των ΤΠΕ

Τα κορίτσια και τα αγόρια στην τάξη μπορεί να έχουν διαφορετικές εμπειρίες με τη χρήση της τεχνολογίας πληροφοριών, μπορεί να έχουν διαφορετικές στάσεις, να δουλεύουν με διαφορετικό

τρόπο με τις πηγές και μεταξύ τους. Αν και η πρόσβαση στις πηγές της τεχνολογίας πληροφοριών είναι ένας σημαντικός παράγοντας στη δημιουργία αυτοπεποίθησης και ικανότητας, η στάση και η προσέγγιση είναι επίσης παράγοντες που επιδρούν στον τρόπο που τα κορίτσια και τα αγόρια αλληλεπιδρούν και αναπτύσσουν τη γνώση τους σε σχέση με την τεχνολογία των πληροφοριών.

Το ερώτημα που τίθεται είναι τι υπάρχει στη «φύση;» και στην ποιότητα των εμπειριών των μαθητών και μαθητριών που τους/τις επηρεάζει και πώς μπορούν να κατευθύνουν αυτήν την επίδραση οι εκπαιδευτικοί στην τάξη τους;

Η εικόνα της τεχνολογίας των πληροφοριών στην κοινωνία συνδέεται συνήθως με τους άνδρες και θεωρείται μη κατάλληλο ή μη απευθυνόμενο στις γυναίκες. Γενικότερα, η κουλτούρα του κόσμου της τεχνολογίας των πληροφοριών είναι η πιο εξέχουσα από όλες και εκφράζει εξουσία και κύρος που παραδοσιακά συνδέεται με τους άνδρες. Επίσης, με βάση τα έμφυλα στερεότυπα οι Η/Υ θεωρούνται ως μέρος της περιοχής των ανδρών. Άνδρες είναι και οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν το αντικείμενο αυτό. Οι ιστορικοί δεσμοί των Η/Υ με το στρατό επεκτάθηκαν και στην αγορά των ηλεκτρονικών παιχνιδιών, όπου τα παιχνίδια με δράση και περιπέτεια θεωρήθηκαν αγορίστικα. Οι περισσότεροι Η/Υ αγοράστηκαν για τα αγόρια παρά για τα κορίτσια, ακόμα και αν τα κορίτσια τους επιθυμούσαν περισσότερο. Επίσης, αν δούμε τα περιοδικά για Η/Υ θα διαπιστώσουμε την περιοριστική κουλτούρα της διαφήμισης των ηλεκτρονικών παιχνιδιών. Οι περισσότερες διαφημίσεις δείχνουν άνδρες σε δράση, κυρίως ντυμένους στρατιωτικά και βίαιους. Τα παιχνίδια για τα κορίτσια επικεντρώνονται στις κούκλες και πριγκίπισσες, τα παστέλ χρώματα και τα χρώματα και τα χαριτωμένα κινούμενα σχέδια.

Η αντίληψη που έχουν τα παιδιά για τον εαυτό τους ως χρηστών/τριών της τεχνολογίας πληροφοριών είναι ένας σημαντικός παράγοντας στην ποιότητα της αλληλεπίδρασης τους με τις πηγές και μεταξύ τους. Τα αγόρια θεωρούν τους Η/Υ ότι ταιριάζουν περισσότερο στο φύλο τους, ενώ τα κορίτσια έχουν λιγότερο στερεοτυπικές απόψεις. Σε πολλές έρευνες τα κορίτσια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση περιγράφουν πώς τα αγόρια αναλαμβάνουν τους Η/Υ και τις διώχνουν ή/και τις κοροϊδεύουν για τις γνώσεις τους. Σε άλλες έρευνες παρατηρήθηκε ότι στις μικτές ομάδες τα κορίτσια συχνά περιθωριοποιούνται, βαριούνται και απογοητεύονται.

Τα μοντέλα των ρόλων μπορούν να παίξουν, επίσης, σημαντικό ρόλο στην αντίληψη των δυνατοτήτων και της χρήσης της τεχνολογίας πληροφοριών από τα παιδιά. Όταν οι Η/Υ για πρώτη φορά εμφανίστηκαν στα σχολεία σχετίστηκαν με τις θετικές επιστήμες και διδάσκονταν από άνδρες δασκάλους. Επομένως, είναι σημαντικό να στραφούμε στην παρουσίαση των

μοντέλων με θετικό ρόλο όπου τα παιδιά βλέπουν την ισοδύναμη υπευθυνότητα και ικανότητα των ανδρών και γυναικών δασκάλων στη χρήση της τεχνολογίας πληροφοριών και την ποικιλία των περιεχομένων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν.

Η φύση και η ποιότητα των εμπειριών που έχουν τα παιδιά όταν δουλεύουν με την τεχνολογία πληροφοριών επηρεάζουν τη γνώση τους- τη γνωστική και κοινωνική. Υπάρχουν έρευνες που δίνουν μακροπρόθεσμους στόχους για την παροχή ισοδύναμων ευκαιριών μάθησης στα παιδιά. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η επίδραση των πολιτισμικών προσδοκιών από τα αγόρια και τα κορίτσια σε σχέση με τη στάση και την πρόσβαση τους στην τεχνολογία πληροφοριών αλλά και οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να βρουν ποικιλία μεθόδων εργασίας για να αναπτύξουν νέους τρόπους αλληλεπίδρασης και συνεργασίας μεταξύ των μαθητών και μαθητριών. Γενικά, κορίτσια βρίσκονται σε μειονεκτική θέση όσον αφορά στην πρόσβαση και στην αυτοεκτίμηση σε σχέση με την τεχνολογία πληροφοριών, ενώ τα αγόρια βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με την έλλειψη υποστήριξης στην ανάπτυξη συνεργατικού τρόπου εργασίας μεταξύ τους στην περιοχή της τεχνολογίας των πληροφοριών.

Πώς μπορούν οι εκπαιδευτικοί να προωθήσουν την εκμάθηση της τεχνολογίας πληροφοριών σε όλα τα παιδιά;

Τρεις είναι οι περιοχές αιχμής: η πρόσβαση στις πηγές, οι εικόνες της τεχνολογίας πληροφοριών και ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού.

Πρόσβαση στις πηγές

- Μήπως τα έργα που ζητούνται από τα παιδιά αντανakλούν διαφορετικά γνωστικά συλ και περιεχόμενα;
- Υπάρχει ευελιξία στην οργάνωση των ομάδων που να επιτρέπουν την εφαρμογή απλών (μόνο αγόρια ή κορίτσια) ή μικτών ομάδων σε διαφορετικές καταστάσεις;
- Ενισχύονται ενεργά τα παιδιά στη συνεργασία;
- Αναπτύσσεται κατά τέτοιο τρόπο η διδασκαλία της τεχνολογίας πληροφοριών έτσι ώστε να μη σχετίζεται μόνον με συγκεκριμένους τομείς του αναλυτικού προγράμματος;
- Έχουν τα παιδιά την ευκαιρία να συνδέουν τις εμπειρίες τους με την τεχνολογία των πληροφοριών με ευρύτερα θέματα της επίδρασης της τεχνολογίας πληροφοριών στην κοινωνία;
- Τα προγράμματα των Η/Υ και οι πηγές επιλέγονται με βάση τα διαφορετικά ενδιαφέροντα, τις γλώσσες και τους τρόπους εργασίας;

Εικόνες της τεχνολογίας πληροφοριών

- Έχει δοθεί προσοχή στα μοντέλα ρόλων που δίνουν οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν την τεχνολογία πληροφοριών;
- Έχουν τα παιδιά την ευκαιρία να συζητήσουν τις αναπαραστάσεις και τις προσδοκίες τους σε σχέση με τη τεχνολογία πληροφοριών- θετικές ή αρνητικές;

Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού

- Αφιερώνεις χρόνο για να χειριστείς ζητήματα που προκύπτουν στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις διάφορες ομάδες;
- Σχεδιάζεις τρόπους παρέμβασης για την περαιτέρω ανάπτυξη κοινωνικών και γνωστικών αλληλεπιδράσεων;
- Συζητάς με τους μαθητές και τις μαθήτριες όταν υπάρχουν ρατσιστικά /σεξιστικά σχόλια ή συμβάντα;
- Ενθαρρύνεις και βοηθάς την ανάπτυξη συνεργατικών ικανοτήτων;
- Ενθαρρύνεις τα παιδιά που φοβούνται τον Η/Υ να αποκτήσουν την εμπειρία μιας ποικιλίας ενεργειών ώστε να βρουν ένα κατάλληλο για αυτά περιεχόμενο;
- Παρακολουθείς προγράμματα επιμόρφωσης για να επεκτείνεις τη δική σου αυτοπεποίθηση και την ενημέρωσή σου για τις νέες πηγές;

3. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Ο ρόλος των σχολικών εγχειριδίων στη νομιμοποίηση και αναπαραγωγή της έμφυλης ασυμμετρίας

Ένα μεγάλο τμήμα της μάθησης των παιδιών στο σχολείο, αλλά και εκτός σχολείου, στηρίζεται στο εκπαιδευτικό υλικό - έντυπο ή μη - που διαδραματίζει σημαντική επίδραση στα παιδιά. Ιδιαίτερα τα σχολικά βιβλία αποτελούν τα καθημερινά εργαλεία δουλειάς για τον/την εκπαιδευτικό σύμφωνα με το ισχύον επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα και ιδιαίτερα όταν προβλέπεται ένα μοναδικό σχολικό εγχειρίδιο για κάθε γνωστικό αντικείμενο και κάθε τάξη.

Πιο συγκεκριμένα:

- Τα σχολικά εγχειρίδια, αν και ο κύριος στόχος τους είναι να μεταφέρουν γνώσεις και δεξιότητες, αποτελούν, επιπρόσθετα, ένα κυρίαρχο μέσο κοινωνικοποίησης. Ο ρόλος τους είναι ιδιαίτερα σημαντικός καθώς εμπεριέχει πολλά μοντέλα ρόλων και άμεσες οδηγίες. Οι

Θεωρίες συγκρότησης των ταυτοτήτων φύλου παρέχουν τις αναγκαίες ερμηνείες σχετικά με τον τρόπο που επηρεάζει το διδακτικό υλικό τη μάθηση των παιδιών. Κατά την έννοια αυτή, το εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να είναι σημαντικός παράγοντας στην επίτευξη της εκπαιδευτικής ισότητας (ή ανισότητας). Να σημειώσουμε, όμως, ότι παιδαγωγικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων, που ανταποκρίνεται στην σύγχρονη πραγματικότητα, διευκολύνει την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, αλλά δεν είναι επαρκές για την επίτευξη της ισότητας. Απαιτούνται και άλλα μέτρα σε θεσμικό και ατομικό επίπεδο.

- Τα σχολικά εγχειρίδια στη πλειοψηφία τους εξακολουθούν να αναπαράγουν έμφυλες ασυμμετρίες, γεγονός που δεν συμβάλλει στην προώθηση της ισότητας των φύλων.
- Οι έμφυλες ασυμμετρίες που καταγράφονται στα σχολικά εγχειρίδια έχουν αρνητικές επιπτώσεις στα παιδιά, καθώς τα στερεότυπα αναστέλλουν -και σε μεγάλο βαθμό ακυρώνουν -την απρόσκοπτη, ολόπλευρη και ελεύθερη ανάπτυξη των παιδιών
- Τα σχολικά εγχειρίδια που εμπεριέχουν διακρίσεις δεν παρέχουν τη δυνατότητα για διεύρυνση τόσο της ανδρικής, όσο και της γυναικείας ταυτότητας και γενικότερα για προώθηση των αξιών της ισότητας των φύλων στην κοινωνία.
- Τα σχολικά εγχειρίδια που εμπεριέχουν παραδοσιακές διχοτομίες με βάση το φύλο - αλλά και γενικότερα παιδαγωγικό υλικό που ιδεολογικά ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα κυρίως των ανδρών - νομιμοποιεί συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα για τη θέση των γυναικών, ενώ ταυτόχρονα παρεμποδίζει την ανάπτυξη σεβασμού για όλους τους ανθρώπους. Ωστόσο, οι επιπτώσεις είναι περισσότερο αρνητικές και επιβαρυντικές για τις γυναίκες, όπως τεκμηριώνεται και από τα ερευνητικά δεδομένα.

Τι είδους πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της ισότητας των φύλων αναπτύχθηκαν σχετικά με το διδακτικό υλικό;

Πολλές πρωτοβουλίες για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση έχουν θέσει ως στόχο της προσπάθειας το διδακτικό υλικό και έχουν διατυπωθεί πολλές κριτικές για το γεγονός ότι - σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό - εμπεριέχει προκαταλήψεις για τα φύλα. Επίσης, έχουν εφαρμοσθεί πολλά προγράμματα παρέμβασης στον τομέα αυτό με πολλούς στόχους. Ορισμένα κράτη έχουν θεσπίσει κανόνες για το ζήτημα αυτό έτσι ώστε το διδακτικό υλικό να μην εμπεριέχει προκαταλήψεις για τους ρόλους των φύλων. Επίσης, σε ορισμένα κράτη υπάρχουν οργανισμοί /οργανώσεις που μελετούν τα βιβλία και συνιστούν αυτά που προωθούν το ζήτημα της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση. Ορισμένοι εκπαιδευτικοί - σε ατομικό επίπεδο - έχουν αναπτύξει στρατηγικές για την αντιμετώπιση του σεξισμού που υπάρχει στα βιβλία και

ενθαρρύνουν τους μαθητές και τις μαθήτριες να εντοπίζουν το φαινόμενο και να το αντιμετωπίζουν κριτικά και όταν υπάρχει έλλειψη κατάλληλου υλικού κατασκευάζουν νέο. Πολλοί εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ιδιαίτερα, επίσης, έχουν ασχοληθεί με τα παραμύθια και γενικά την παιδική λογοτεχνία, διότι και εκεί υπάρχουν στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων και έγραψαν αντισεξιστικά παραμύθια. Πολλοί οργανισμοί /οργανώσεις έχουν σχηματίσει καταλόγους με αντισεξιστικά παραμύθια, έχουν διαμορφωθεί κατάλογοι με ερωτήσεις που βοηθούν γονείς και εκπαιδευτικούς να εντοπίσουν άμεσα τα σεξιστικά στοιχεία που υπάρχουν στο υλικό των βιβλίων.

Γιατί είναι σημαντικό να έχουμε μη-σεξιστικό⁴ ή/και αντι-σεξιστικό⁵ εκπαιδευτικό υλικό;

- *Η σεξιστική γλώσσα διαστρεβλώνει τις αντιλήψεις των παιδιών για την πραγματικότητα.* Επιπτώσεις από τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων επηρεάζουν την αντίληψη που σχηματίζουν τα παιδιά για τον κόσμο.
- *Παιδαγωγικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων αυξάνει τα κίνητρα των παιδιών για μάθηση.* Παιδαγωγικό υλικό χωρίς προκαταλήψεις είναι αναγκαίο στην αύξηση της μάθησης σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα. Στο βαθμό που παρουσιάζει ενδιαφέρον και για τα δύο φύλα, τότε διευρύνονται οι δυνατότητες για μάθηση των αγοριών και των κοριτσιών.

⁴ **Μη-σεξιστικό** εκπαιδευτικό υλικό θεωρείται το υλικό από το οποίο απουσιάζουν οι παραδοσιακοί στερεότυποι έμφυλοι διαχωρισμοί, η παρουσία και η συνεισφορά των γυναικών είναι μια πραγματικότητα και εμπεριέχονται οι μεταβαλλόμενοι ρόλοι των ανδρών και των γυναικών. Η μη-σεξιστική προσέγγιση είναι αυτή που παρουσιάζει ισότιμα έμφυλα μοντέλα -σε παραδοσιακούς και μη- ρόλους και έννοιες, κρατώντας ταυτόχρονα μια ουδετερότητα ως προς την αμφισβήτηση αυτών των έμφυλων στερεότυπων διακρίσεων.

⁵ **Αντι-σεξιστικό** εκπαιδευτικό υλικό θεωρείται το υλικό από το οποίο όχι μόνο απουσιάζουν στοιχεία σεξισμού και έμφυλων διακρίσεων, αλλά, επιπλέον, παρέχονται και εναλλακτικές θεωρήσεις και προτεινόμενοι ρόλοι έτσι ώστε να απεικονίζεται πιο ρεαλιστικά η πραγματικότητα, αναλύονται τα πλεονεκτήματά τους και οι δυσκολίες επίτευξης, συμπεριλαμβανομένων των θεσμικών εμποδίων και διακρίσεων. Αντι-σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό είναι αυτό που προτρέπει μαθητές /τριες να αμφισβητήσουν κριτικά και να δράσουν για την εξάλειψη του σεξισμού και της έμφυλης ασυμμετρίας,

- *Παιδαγωγικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων διευρύνει τις στάσεις των παιδιών για τους ρόλους των φύλων.*
- *Παιδαγωγικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων επηρεάζει τη γνώση των παιδιών για τους ρόλους των φύλων και το περιεχόμενό τους. Δηλ. βοηθάει τα παιδιά να αποκτήσουν ρόλους ευέλικτους, γεγονός που επιτρέπει αργότερα να κάνουν εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές βασισμένες περισσότερο στα ενδιαφέροντά τους και όχι σε προκαθορισμένες με βάση το φύλο τους.*
- *Παιδαγωγικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων επιδρά στη κατανόηση. Το παιδαγωγικό υλικό σχεδιάζεται για να βοηθά τα παιδιά στη μάθηση του περιεχομένου του κάθε γνωστικού αντικειμένου και στην απόκτηση δεξιοτήτων. Αν δηλ. στόχος μας είναι να επωφελούνται από το υλικό, τότε, είναι σημαντικό κορίτσια και αγόρια να κατανοούν, να ενδιαφέρονται και στη συνέχεια να θυμούνται τι άκουσαν ή τι διάβασαν.*

Μερικές φωνές ακούγονται περισσότερο από άλλες στα σχολικά εγχειρίδια

Το σεξιστικό διδακτικό υλικό, παρουσιάζει στους/στις μαθητές/τριες ότι οι ικανότητες, οι δεξιότητες, οι επαγγελματικές επιλογές, οι συμπεριφορές και γενικότερα οι δυνατότητές τους ορίζονται και καθορίζονται με βάση το φύλο τους. Ένα ζήτημα που ενδιαφέρει ιδιαίτερα τους εκπαιδευτικούς - εκτός της μάθησης - είναι οι επιπτώσεις του σεξιστικού υλικού στην ανάπτυξη των φιλοδοξιών στα αγόρια και τα κορίτσια καθώς και στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας τους μέσω των προτεινόμενων μοντέλων ρόλων. Για να μπορέσουμε, όμως, να αξιολογήσουμε αυτές τις επιπτώσεις και να μειώσουμε τα καταστροφικά αποτελέσματά τους, πρέπει να έχουμε την εμπειρία και τη γνώση, καταρχήν, για την ανίχνευσή του και τη χρήση του και στη συνέχεια τη τεχνογνωσία για την επιλογή ή παραγωγή επιπρόσθετου μη σεξιστικού υλικού.

Πιο συγκεκριμένα οι εκπαιδευτικοί πρέπει να έχουν την απαραίτητη τεχνογνωσία έτσι ώστε:

- να εντοπίζουν τα σεξιστικά στοιχεία - αλλά και τα νεωτεριστικά - που εμπεριέχονται στο εκπαιδευτικό υλικό και να τα αποδομούν σταδιακά και συστηματικά.
- να εισάγουν στην εκπαιδευτική διαδικασία τη θεματική του φύλου και να την εμπλουτίζουν με επιπρόσθετο μη σεξιστικό υλικό το οποίο θα επιλέγουν ή / και θα παράγουν, κάνοντας - καταρχήν - χρήση των πηγών που παρέχονται στο τέλος για αναζήτηση ιδεών και προτάσεων για εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, καθώς και για συλλογή πρόσθετου υλικού (άρθρα από τον περιοδικό και ημερήσιο τύπο, λογοτεχνικά

βιβλία, οπτικοακουστικό υλικό, ιστοσελίδες από το διαδίκτυο κ.ά.).

Κριτήρια για τον εντοπισμό του σεξισμού στο παιδαγωγικό υλικό

Οι πιο συχνές μορφές προκατάληψης που καταγράφονται διεθνώς στο διδακτικό υλικό αφορούν στην ποιοτική και ποσοτική εκπροσώπηση των δύο φύλων και τη χρήση σεξιστικής γλώσσας. Αυτές είναι:

- *Η μη ορατότητα* κάποιων κοινωνικής ομάδας - ολοκληρωτική ή μερική.
- *Η χρήση έμφυλων στερεότυπων* (ρόλων, επαγγελμάτων, συμπεριφορών, δραστηριοτήτων) για την περιγραφή κάθε κοινωνικής ομάδας - θετικών ή αρνητικών.
- *Ανισομέρεια και επιλεκτικότητα* καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις παρουσιάζεται μια μόνον οπτική ή ερμηνεία ενός ζητήματος, μιας κατάστασης, ενός κοινωνικού φαινομένου, ή μιας κοινωνικής ομάδας. Τέτοιες υπεραπλουστευμένες εκδοχές διαστρεβλώνουν σύνθετα ζητήματα παραλείποντας σημαντικές διαστάσεις τους.
- *Μη ρεαλιστική εκδοχή του κόσμου* με σημαντική «παράλειψη» θεμάτων που ίσως δεν θεωρούνται κατάλληλα για τα παιδιά ή ενδεχόμενα να τα στεναχωρήσουν. Έτσι, αποσιωπούνται συχνά ζητήματα που έχουν σχέση με προκαταλήψεις, ρατσισμό, σεξισμό, φτώχεια, σεξουαλικότητα, εκμετάλλευση, κακοποίηση κ.ά. και καταυτόν τον τρόπο μειώνεται η δυνατότητα κατανόησης αυτών των θεμάτων από τα παιδιά και ενδεχόμενα κοινωνικής παρέμβασης.
- *Αποσπασματικότητα και απομόνωση* ορισμένων θεμάτων για τα οποία θεωρείται σκόπιμο να υπάρξει ένα «ειδικό» κεφάλαιο στο βιβλίο ή μια «ξεχωριστή» παράγραφος και όχι ενσωμάτωσή τους ή διάχυση στο σύνολο. Ενώ, για παράδειγμα, είναι λιγότερο επιβλαβές από το να μην υπάρχει καμιά αναφορά για την κοινωνική ομάδα των γυναικών στο Βυζάντιο, η ύπαρξη μόνον μιας ενότητας με το συγκεκριμένο θέμα, και η απομόνωση αυτή ταυτόχρονα καταδεικνύει ότι η ομάδα των γυναικών δεν ανήκει στις κυρίαρχες και ότι τα μέλη της διαδραματίζουν υποδεέστερο και περιφερειακό ρόλο.
- *Σεξισμός στη γλώσσα*. Η γλώσσα μπορεί να είναι σημαντική πηγή προκατάληψης –μεταξύ των οποίων λόγω φύλου - με πολλούς τρόπους.
- *«Ψευδαίσθηση της ισότητας των φύλων»*. Πρόκειται για ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, καθώς τα ζητήματα αυτά τα τελευταία χρόνια απασχόλησαν πιο συστηματικά την εκπαιδευτική κοινότητα σε αρκετές χώρες, και αναφέρεται στο γεγονός της κατ' όνομα ή

δήλωση για επικοινωνιακούς ή άλλους λόγους ενός υλικού ως μη σεξιστικού, ενώ στην πραγματικότητα η λεπτομερής ανάλυση αποδεικνύει το αντίθετο. Για παράδειγμα, ενώ υπάρχει κραυγαλέα μη σεξιστικό εξώφυλλο και αντίστοιχη εικονογράφηση σε βιβλίο στον τομέα των θετικών επιστημών, στο κείμενο υπάρχει ελάχιστη αναφορά στην επιστημονική συνεισφορά των γυναικών στην ανάπτυξη αυτού του αντικειμένου.

Ερωτήματα που βοηθούν στον εντοπισμό του σεξισμού στο διδακτικό υλικό

Με βάση τα παρακάτω ερωτήματα μπορούμε να κάνουμε έλεγχο στο παιδαγωγικό υλικό για τον εντοπισμό έμφυλων στερεοτύπων. Ο εντοπισμός μπορεί να είναι σε ορισμένες περιπτώσεις δύσκολος καθώς τα στερεότυπα μπορεί να είναι αρκετά συγκαλυμμένα. Η χρήση των παρακάτω ερωτημάτων αποτελεί έναν δόκιμο και επιτυχή τρόπο διεθνώς για τον εντοπισμό του σεξισμού στο διδακτικό υλικό καθώς παρέχει αρκετά σαφείς, εύχρηστες και συνοπτικές καθοδηγητικές αρχές. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους /τις εκπαιδευτικούς και τους γονείς αυτούσιο ή με αναγκαίες προσαρμογές για πολλούς σκοπούς

- **Στη γλώσσα: Διερευνάται αν γίνεται χρήση σεξιστικής γλώσσας.**

Χρησιμοποιείται το αρσενικό γραμματικό γένος ως αντιπροσωπευτικό και του θηλυκού;

Αναφέρονται και οι δύο γραμματικοί τύποι στα γένη;

Υπάρχουν λέξεις /εκφράσεις που υποτιμούν τις γυναίκες;

Ποιες επικοινωνιακές στρατηγικές χρησιμοποιούνται ανάμεσα στα φύλα; (π.χ. ποιο φύλο ζητάει συνήθως τον λόγο, θέτει τα θέματα προς συζήτηση, διακόπτει;).

- **Στην εικονογράφηση: Διερευνάται η ύπαρξη έμφυλης ασυμμετρίας στην εικονογράφηση του εξωφύλλου και του περιεχομένου.**

Υπάρχει ισορροπία στον αριθμό των αγοριών /κοριτσιών, γυναικών /ανδρών που απεικονίζονται;

Απεικονίζονται αγόρια και κορίτσια να εμπλέκονται σε δραστηριότητες που δεν εμπίπτουν στα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων;

Σε ποιους χώρους εμφανίζονται τα κορίτσια /γυναίκες, αγόρια /άνδρες; (π.χ. εξωτερικός - εσωτερικός χώρος).

Απεικονίζονται έμφυλα στερεότυπα;

Ποιο φύλο πρωταγωνιστεί και ποιο είναι αθέατο/αφανές;

Όταν απεικονίζονται αγόρια και κορίτσια σε κοινές δραστηριότητες τι ρόλους αναλαμβάνουν; Ποιο παρουσιάζεται ως ενεργητικό και ποιο ως παθητικό;

Όταν ιστορικές φωτογραφίες αντανακλούν το σεξισμό μιας περιόδου, καταγράφεται το γεγονός στον υπότιτλο;

- Στα κείμενα: *Διερευνάται η ύπαρξη έμφυλης ασυμμετρίας στο περιεχόμενο όλων των κειμένων.*

Ποιο είναι το φύλο των συγγραφέων των εγχειριδίων και των κειμένων που επιλέγονται;

Το περιεχόμενο είναι γενικά έμφυλα στερεοτυπικό; Τι κάνει, γενικά, το κάθε φύλο;

Ποιος είναι ιδιαίτερα ο ρόλος των κοριτσιών / γυναικών;

Θα μπορούσε το ίδιο κείμενο να χρησιμοποιηθεί αν οι κοινωνικοί ρόλοι των φύλων ήταν αντεστραμμένοι, αν δηλ. στη θέση των γυναικών ήταν άνδρες και το αντίστροφο; Υποαντιπροσωπεύεται κάποιο φύλο και ποιοι είναι οι κυρίαρχοι χαρακτήρες;

Ποιο είναι το φύλο του ήρωα/ηρωίδας;

Ήρωες και ηρωίδες θαυμάζονται για τα ίδια χαρακτηριστικά και χρησιμοποιούνται τα ίδια κριτήρια για την επιτυχία;

Τα ηγετικά χαρακτηριστικά και οι ηγετικές δεξιότητες μήπως συνδέονται με κάποιο φύλο; Ποιο είναι το φύλο που φαίνεται να προτείνει αξιόπιστες και τεκμηριωμένες λύσεις και να επιλύει στην πράξη τα προβλήματα που παρουσιάζονται;

Υπάρχουν ερμηνείες για κοινωνικά ζητήματα που έχουν σχέση με τα φύλα ή μήπως αντιμετωπίζονται ως αναπόφευκτες συνέπειες του βιολογικού φύλου;

Συνδέονται τα θέματα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού με τα φύλα και την κατανομή της εξουσίας;

Μήπως παρουσιάζονται ως πρόβλημα οι ίδιες οι γυναίκες;

Το περιεχόμενο ενθαρρύνει ενεργητικές συμπεριφορές και αντίσταση ή παθητική αποδοχή και από ποιο φύλο;

Ποιο φύλο παραλείπεται και με ποιο σκοπό;

Υπάρχουν έμφυλα στερεότυπα του χαρακτήρα και των δραστηριοτήτων, δηλ. μήπως οι γυναίκες εμφανίζονται -επιγραμματικά - ικανές να «φροντίζουν» και οι άνδρες να «αναλαμβάνουν τις ευθύνες», «να είναι πετυχημένοι επαγγελματικά» και να μην αναφέρονται συχνά σε ρόλους «συντρόφων και πατέρων»;

Αναλαμβάνουν οι γυναίκες πρωτοβουλίες και έχουν κοινωνικά εφόδια για την επιτυχία ή η επιτυχία τους - όταν υπάρχει - αποδίδεται σε άλλους παράγοντες, όπως η ομορφιά ή/και η σχέση τους με σημαντικούς άνδρες στη ζωή τους (πατέρων, αδελφών, συντρόφων, συγγενών, επαγγελματιών);

Σε τι ρόλους παρουσιάζονται οι γυναίκες, σε παραδοσιακούς/στερεότυπους ή καινοτόμους; Ποιος τύπος ανδρικής και γυναικείας προσωπικότητας σκιαγραφείται με βάση τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας (π.χ. επινοητικότητα, ανεξαρτησία, ορθολογική σκέψη, δημιουργικότητα, ευαισθησία, εξάρτηση, συναισθηματικότητα, υποχωρητικότητα, περιέργεια, φαντασία, εξυπνάδα αυτοβεβαίωση, εκδηλωτικότητα) που αποδίδονται στους γυναικείους και ανδρικούς χαρακτήρες;

Πόσοι διαφορετικοί χαρακτήρες ανδρών και γυναικών υπάρχουν και πόσο συχνά εμφανίζονται;

Η ενδεχόμενη καταπίεση των γυναικών παρουσιάζεται ως κοινωνικό σύμπτωμα ή ως αναπόδραστη φυσική νομοτέλεια;

Στα επαγγέλματα τα οποία εμφανίζονται να ασκούν οι άνδρες και οι γυναίκες διαφαίνεται κάποια κατηγοριοποίηση σε «ανδρικά» και «γυναικεία»;

Περιγράφεται ισότιμα ο χώρος εργασίας και η επαγγελματική συμπεριφορά σ' αυτόν των γυναικών και των ανδρών;

Αντιπροσωπεύονται οι γυναίκες ισότιμα στα λεγόμενα «ανδρικά» επαγγέλματα, στις θετικές επιστήμες και στην τεχνολογία;

Εμφανίζονται άνδρες σε επαγγέλματα που συνήθως παραδοσιακά ασκούν γυναίκες; (π.χ. γραμματέας, νηπιαγωγός);

Αντιπροσωπεύονται οι γυναίκες στην κορυφή της διοικητικής ιεραρχικής πυραμίδας και σε θέσεις παγκόσμιας αναγνώρισης;

Αναδεικνύονται πρωτοβουλίες σε θέματα προώθησης της σταδιοδρομίας των γυναικών; Πρωθούνται εξίσου αγόρια και κορίτσια σε μελλοντικό επαγγελματικό προσανατολισμό; Διαφαίνεται κάποια σχέση στις προτεινόμενες επαγγελματικές επιλογές αγοριών και κοριτσιών με στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων;

Σε ποιο φύλο αποδίδεται δύναμη και εξουσία;

Παρουσιάζονται οι γυναίκες σε υποδεέστερους ρόλους;

Γίνονται αναφορές στην οικογενειακή ζωή των ατόμων και πώς κατανέμονται οι ευθύνες στα μέλη της οικογένειας; Ποιος τύπος οικογένειας προβάλλεται κυρίως; Πώς σκιαγραφούνται οι γονικοί ρόλοι; Πώς κατανέμεται ο ελεύθερος χρόνος στα μέλη της οικογένειας;

Σε ποιους τομείς της κοινωνικής ζωής δραστηριοποιούνται οι άνδρες και οι γυναίκες; Εμπεριέχονται εναλλακτικές θεωρήσεις, ακριβείς και ρεαλιστικές, χαρακτήρων των ανδρών και γυναικών και εναλλακτικοί τρόποι ζωής σε όλα τα επίπεδα; Αν ναι, με τι συχνότητα και ποιες αξιολογικές κρίσεις και σχόλια διατυπώνονται;

Κριτήρια επιλογής μη-σεξιστικού διδακτικού υλικού

- Να λαμβάνονται υπόψη τα ερευνητικά δεδομένα που έχουν σχέση με θέματα κοινωνικού φύλου γενικότερα και ιδιαίτερα αυτών που έχουν σχέση με την εκπαίδευση.
- Να αποφεύγεται η χρήση σεξιστικής γλώσσας σε όλα τα επίπεδα (γραμματικό, συντακτικό, σημασιολογικό) και να προωθούνται εναλλακτικοί τύποι στα αντίστοιχα επίπεδα.
- Στην εικονογράφηση θα πρέπει να υπάρχει ισόρροπη παρουσία ανδρών/αγοριών και γυναικών/κοριτσιών σε ένα ευρύ φάσμα επαγγελμάτων, ρόλων, συναισθημάτων και

συμπεριφορών. Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει ποικιλία δράσεων που αναλαμβάνουν τα φύλα - όχι μόνον αυτές που είναι σύμφωνες με τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων - και η δράση του κάθε φύλου να μη προσδιορίζεται χωροταξικά κυρίως σε εξωτερικό ή εσωτερικό χώρο.

- Να υπάρχει ισότιμη αναφορά και στα δύο φύλα στο κείμενο.
- Να αποφεύγεται ο απόλυτος καταμερισμός καθηκόντων και ευθυνών ανάμεσα στα φύλα.
- Να λαμβάνονται υπόψη τα ενδιαφέροντα και οι εμπειρίες όλων των παιδιών.
- Να σκιαγραφούνται ρεαλιστικά οι ρόλοι, αλλά, ταυτόχρονα, να αποφεύγεται η χρήση στερεοτυπικών χαρακτηριστικών σε κάθε φύλο και επιπρόσθετα, να προτείνονται και ρόλοι που δεν έχουν ευρέως κατακτηθεί από την κοινωνία ή δεν είναι κυρίαρχοι.
- Τα δύο φύλα θα πρέπει να παρουσιάζονται συμμετρικά στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα, στις δραστηριότητες και στις επιτυχίες στον ακαδημαϊκό τομέα, καθώς και στη λήψη αποφάσεων.
- Οι ενεργητικές συμπεριφορές, όπως και οι παθητικές, θα πρέπει να εμφανίζονται ισότιμα και στα δύο φύλα.
- Οι διάφορες σωματικές και νοητικές δραστηριότητες, η επίλυση προβλημάτων, οι δημιουργικές ενασχολήσεις, οι επιτυχίες και οι αποτυχίες στον κοινωνικό τομέα, θα πρέπει να κατανέμονται συμμετρικά σε χαρακτήρες και των δύο φύλων.
- Το εύρος των συναισθημάτων των χαρακτήρων, θα πρέπει να απεικονίζεται επίσης συμμετρικά και στα δύο φύλα.
- Δραστηριότητες που σύμφωνα με τα στερεότυπα είναι σύμφωνες με τους ρόλους των φύλων θα πρέπει να αντισταθμίζονται και με μη-στερεοτυπικές δραστηριότητες για το ίδιο φύλο.
- Σε δραστηριότητες που αφορούν όλες τις μορφές οικογενειακής οργάνωσης - οι οποίες και θα πρέπει να παρουσιάζονται - να εμπλέκονται και οι δύο γονείς. Επίσης, να γίνεται σαφές ότι όλα τα μέλη της οικογένειας, γονείς και παιδιά ανεξαρτήτως φύλου, εμπλέκονται σε όλες τις δραστηριότητες της καθημερινότητας και να παρουσιάζεται ρεαλιστικά η δομή, η δυναμική και λειτουργία όλων των οικογενειών.
- Στην παρουσίαση των διάφορων επαγγελματιών θα πρέπει να αντιπροσωπεύονται και τα δύο φύλα έτσι ώστε να μην αναπαράγεται ο φυλετικός καταμερισμός της εργασίας.
- Οι επαγγελματικές επιλογές και φιλοδοξίες αγοριών και κοριτσιών, θα πρέπει να παρουσιάζονται ισότιμα.

- Κάθε παρουσίαση επιτεύγματος επιστήμης, τέχνης και γενικότερα πολιτισμού, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει και τις γυναίκες ή να αιτιολογεί την πιθανή απουσία τους.

4. ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Τι είναι η φεμινιστική παιδαγωγική;

Ο ορισμός της φεμινιστικής παιδαγωγικής εμπεριέχει αρκετές δυσκολίες καθώς είναι δύσκολο να υπάρξει ένας συνεκτικός ορισμός χωρίς γενικεύσεις. Εξ άλλου είναι ένας τομέας που αναπτύχθηκε κυρίως τα τελευταία 20 χρόνια.

Ένας ορισμός που αναφέρεται συχνά στη σχετική βιβλιογραφία είναι της Shrewsbury (1987) που περιγράφει τη φεμινιστική παιδαγωγική ως «μια θεωρία για τη διαδικασία διδασκαλίας/μάθησης που αποτελεί οδηγό για τη πρακτική μας στη τάξη παρέχοντας κριτήρια αξιολόγησης των εκπαιδευτικών μας στρατηγικών και τεχνικών σύμφωνα με τους επιδιωκόμενους σκοπούς ή αποτελέσματα. Ένα από τα κριτήρια αξιολόγησης είναι ο βαθμός στον οποίο η κοινότητα των εκπαιδευομένων ενδυναμώνεται έτσι ώστε να δρα με υπευθυνότητα στις μεταξύ τους σχέσεις και στο γνωστικό αντικείμενο και να μετατρέπει αυτή τη μάθηση σε κοινωνική δράση».

Η φεμινιστική παιδαγωγική οραματίζεται τη τάξη ως ένα απελευθερωτικό περιβάλλον στο οποίο διδάσκοντες/ουσες και μαθητές/τριες δρουν ως υποκείμενα. Η έννοια του απελευθερωτικού περιβάλλοντος προϋποθέτει ένα νέο τρόπο συνύπαρξης στη τάξη. Μια τάξη που αποτελείται από άτομα που συνδέονται σ' ένα πλέγμα σχέσεων με άλλα άτομα, που συνδέονται σ' ένα πλέγμα σχέσεων με άλλα άτομα, που νοιάζονται για τη δική τους μάθηση, αλλά και των άλλων. Ένας από τους στόχους μιας τέτοιας τάξης είναι ότι τα μέλη της μαθαίνουν να σέβονται τις διαφορές που έχουν παρά να τις φοβούνται. Πρόκειται, όπως τη χαρακτηρίζει, η Shrewsbury (1987) για μια οικολογική και ολιστική οπτική και η τάξη καθίσταται ένας σημαντικός τόπος διασύνδεσης με τις ρίζες μας, το παρελθόν μας αλλά και οραματισμού του μέλλοντος.

Ορισμένα από τα κύρια ζητήματα που έχει θέσει η φεμινιστική παιδαγωγική και που η διερεύνησή τους μας βοηθά στην απάντηση των ερωτημάτων μας είναι:

1. Ο ρόλος και εξουσία του διδάσκοντος/ουσας.
2. Η επιστημολογική αναζήτηση της πηγής της γνώσης και της αλήθειας και

3. Το ζήτημα της διαφοράς που αποτελεί κυρίαρχη κατηγορία στη φεμινιστική παιδαγωγική και τίθεται κυρίως από τις φεμινίστριες του μεταμοντερνισμού.

Η επίδραση της φεμινιστικής παιδαγωγικής στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.

- **Η φεμινιστική παιδαγωγική ως μέσον για τη διεύρυνση της γνώσης μας για τις διαφορές.**

Ο θεωρητικός προβληματισμός που αναπτύχθηκε για τη φεμινιστική παιδαγωγική και οι εκπαιδευτικές διαδικασίες που απορρέουν απ' αυτήν μπορούν να διευρύνουν τη γνώση μας για τις διαφορές γενικά καθώς τα ζητήματα της φυλής, του έθνους, της κοινωνικής τάξης, της σεξουαλικότητας, της αναπηρίας είναι σημαντικά στοιχεία της ταυτότητάς μας. Τα ζητήματα αυτά είναι σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, στο επίκεντρο της φεμινιστικής παιδαγωγικής και κατά συνέπεια μπορούν να προσεγγιστούν με αυτή τη διαδικασία στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.

- **Η φεμινιστική παιδαγωγική ως μέθοδος για τη διδασκαλία του φαινομένου του σεξισμού και του ρατσισμού σ' ένα κόσμο που μεταβάλλεται.**

Εκτός όμως από τη διεύρυνση της γνώσης μας για τις διαφορές, ή την αναγνώριση των διαφορών, η φεμινιστική παιδαγωγική είναι η πλέον κατάλληλη μέθοδος για τη προσέγγιση του σεξισμού, του ρατσισμού κ.λ.π. με μη σεξιστικό ή ρατσιστικό τρόπο.

- **Η διδασκαλία της ίδιας της φεμινιστικής διαδικασίας.**

Η διδασκαλία της ίδιας της φεμινιστικής παιδαγωγικής, - πως δηλ. είναι μια τέτοια τάξη, τι ζητήματα θέτει, των ερευνών που υπάρχουν, η συζήτηση των αρχών και των τεχνικών που χρησιμοποιούνται κ.α. -στο πλαίσιο της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών μπορεί να έχει γενικευμένη επίδραση σε πολλούς τομείς.

- **Η σημασία της άσκησης της φεμινιστικής παιδαγωγικής στην πράξη.**

Θεωρείται αυτονόητο ότι η διδασκαλία της φεμινιστικής παιδαγωγικής θα συνδυαστεί με τη δυνατότητα εφαρμογής αυτών των δεξιοτήτων στην τάξη. Σχεδόν όλοι και όλες έχουμε εθιστεί, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, σε τάξεις με παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας όπου ήμασταν παθητικοί αποδέκτες/ριες γνώσεων χωρίς να συμμετέχουμε ενεργά στη παραγωγή της. Αυτός είναι και ο λόγος, κατά την Bright (1993), ύπαρξης αντιστάσεων στους φοιτητές/τριες όταν καλούνται να αναλάβουν πρωτοβουλίες ή να δράσουν διαφορετικά και θα

πρόσθετα και μια πηγή συχνών ματαιώσεων και απογοητεύσεων για τους διδάσκοντες και τις διδάσκουσες που δεν ακολουθούν τις παραδοσιακές προσεγγίσεις στη διδασκαλία.

- **Διδασκαλία των δεξιοτήτων της φεμινιστικής διαδικασίας.**

Μια συνιστώσα της φεμινιστικής παιδαγωγικής που ενδιαφέρει ιδιαίτερα την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών είναι η διδασκαλία των δεξιοτήτων που απαιτούνται για τη φεμινιστική παιδαγωγική. Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να μάθουν πως θα συμμετέχουν σε μια τέτοια τάξη και να αναλαμβάνουν τμήμα της ευθύνης. Ένα σημαντικό συστατικό της φεμινιστικής παιδαγωγικής, κατά την Schniedewind (1987), μπορεί να είναι η διδασκαλία αυτών των ειδικών διαδικασιών.

Ενώ στη βιβλιογραφία έχουν καταγραφεί αρκετά παραδείγματα υπάρχουν για τη διδασκαλία των δεξιοτήτων της φεμινιστικής διαδικασίας και επισημαίνεται το γεγονός ότι υπάρχουν πολλές δυσκολίες στο εγχείρημα αυτό. Οι αξίες που εμπεριέχονται στη φεμινιστική παιδαγωγική αντανακλώνται και στη διαδικασία. Η Schniedewind (1993), προτείνει να επικεντρωθούμε στη διδασκαλία εκείνων των δεξιοτήτων που εμπεριέχουν τις αρχές 1) της επικοινωνίας, 2) της ανάπτυξης μιας δημοκρατικής ομαδικής διαδικασίας, 3) της συνεργασίας, 4) της διασύνδεσης της θεωρίας με την πράξη, και 5) της οργάνωσης και δημιουργίας δικτύων επικοινωνίας με στόχο την ενίσχυση της αυτογνωσίας και της δυνατότητας της ομάδας να συνεργαστεί και να προωθήσει την κοινωνική αλλαγή.

Η διδασκαλία των δεξιοτήτων αυτών σημαίνει ότι στην πράξη δημιουργείται ένα περιβάλλον που εμπνέει ασφάλεια, όπου όλα τα μέλη έχουν τον σεβασμό των υπολοίπων και τις ίδιες ευκαιρίες για συμμετοχή, όπου η κατάθεση συναισθημάτων και προσωπικών εμπειριών είναι σημαντική, όπου οι ιεραρχικές δομές εξουσίας αντικαθίστανται με την ευθύνη που μοιράζεται, όπου η συνεργασία αντικαθιστά τον ανταγωνισμό και όπου η θεωρία ενοποιείται με την πράξη.

5. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΜΦΥΛΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ /ΜΕΤΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση είναι ένα από τα λιγότερο σημαντικά ζητήματα της εκπαιδευτικής πολιτικής, παρόλο που θεωρείται αναγκαίο στοιχείο για τον εκδημοκρατισμό του εκπαιδευτικού συστήματος και της μεταρρύθμισης που αφορά στην ποιότητα της εκπαίδευσης.

Η έλλειψη αυτή επηρεάζει, εν μέρει, και το επίπεδο της κατάλληλης τεχνογνωσίας για την επίτευξη αυτών των αλλαγών στον τομέα επιμόρφωσης και επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών, ιδιαίτερα ως προς ορισμένες διαστάσεις.

Η μη-σεξιστική εκπαίδευση συνιστά ένα γενικότερο παιδαγωγικό στόχο για την επίτευξη του οποίου απαιτούνται αλλαγές σε πολλά επίπεδα, καθώς η πραγματοποίηση του βασικού της στόχου, που είναι η εξασφάλιση σε όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες ίσων ευκαιριών μάθησης, προϋποθέτει μετασχηματισμό των εκπαιδευτικών δομών και μια διαρκή διαδικασία μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων.

Κατά συνέπεια, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών για κοινωνική αλλαγή είναι εκπαίδευση για τη «δημιουργία κουλτούρας» (Lieberman and Miller, 1994) -στη συγκεκριμένη περίπτωση "μη -σεξιστικής κουλτούρας" για τον μετασχηματισμό της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση - και όχι απλά απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων. Αυτό, σύμφωνα με την Cochran-Smith (1998), σημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί καλούνται να εκπαιδευτούν και στη συνέχεια να διδάξουν σε όλους και όλες πώς να συνεισφέρουν με τις γνώσεις τους, αλλά και ηθικά με την πράξη τους σε μια κοινωνία που διαφοροποιείται ραγδαία, πώς να αναγνωρίζουν και να αντιμάχονται κάθε μορφή ανισότητας και καταπίεσης -όπως το σεξισμό και το ρατσισμό- και να δουλεύουν για μια κοινωνία δημοκρατική, πολυπολιτισμική, πλουραλιστική, ανοχής και συνοχής.

Έτσι, οι πιο κατάλληλες πρακτικές εκπαίδευσης εκπαιδευτικών, είναι αυτές που δίνουν τη δυνατότητα στους/στις εκπαιδευτικούς να αναγνωρίσουν, να αναστοχαστούν ή να αλλάξουν τις αντιλήψεις και τις πρακτικές τους όσον αφορά στις δυνατότητες και τις ευκαιρίες μάθησης των παιδιών (Lieberman and Miller, 1994. Little, 1993) -στη συγκεκριμένη περίπτωση των αγοριών και των κοριτσιών. Άρα, ο σχεδιασμός του μαθήματος αποτελεί αναγκαστικά ένα συνδυασμό θεωρίας και πράξης που δεν μπορεί παρά να προϋποθέτει την ενεργητική συμμετοχή των μελών του και τη χρήση πρακτικών που να προωθούν την ισότητα των φύλων. Η διαδικασία συνειδητοποίησης, ερμηνείας και αποδόμησης του σεξιστικού πλέγματος αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών, σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο -που έχει μεγάλη βαρύτητα στην αρχή και στη συνέχεια διαπλέκεται με τη θεωρία - προϋποθέτει κατάλληλη διδακτική προσέγγιση. Στη συγκεκριμένη περίπτωση χρησιμοποιείται, όσο το επιτρέπει το ακαδημαϊκά πλαίσιο, η φεμινιστική παιδαγωγική που βασίζεται, κατά την Weiler (1994), στην αποδοχή της δύναμης που έχει η διαδικασία συνειδητοποίησης, στην αποδοχή ότι υπάρχει καταπίεση, αλλά και δυνατότητα μείωσης ή εξάλειψής της, καθώς και την επιθυμία για κοινωνικό μετασχηματισμό, οραματίζεται τη τάξη ως ένα απελευθερωτικό περιβάλλον στο

οποίο διδάσκοντες/ουσες και μαθητές/τριες δρουν ως υποκείμενα με νέους τρόπους συνύπαρξης.

Όσοι/ες διδάσκουμε μαθήματα που έχουν σχέση με ανισότητες πρέπει να λάβουμε υπόψη και να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα της εξουσίας μας, να επιλέξουμε το κατάλληλο διδακτικό υλικό και να δώσουμε βαρύτητα στην αλληλεπίδραση στη τάξη εγκαθιδρύοντας μια ατμόσφαιρα που δημιουργεί ασφάλεια. Έτσι, για την έμφυλη διάσταση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών γίνεται χρήση ως εκπαιδευτικού υλικού -πέρα από τη σχετική βιβλιογραφίας - ασκήσεις αυτογνωσίας, αυτοβιογραφικό υλικού, εμπειρίες από το σχολείο, ημερολόγια κ.ά. Χρησιμοποιείται αρκετά το παιχνίδι ρόλων, η έρευνα -δράση, αλλά και τεχνικές γραπτού λόγου -παραδοσιακές και μη -, όπως καταγραφή παρατηρήσεων από μικρής έκτασης επιτόπια έρευνα και συνεντεύξεις, χρήση ημερολογίων, γραμμάτων, καταγραφή άμεσων αντιδράσεων σε υλικά ή από τη λειτουργία της τάξης ή πιο επεξεργασμένων σκέψεων και στοχασμών, συζητήσεις σε μικρές ομάδες, μελέτη περιπτώσεων, κριτική παρουσίαση άρθρων /βιβλίων / φιλμ / παραστάσεων /εκθέσεων. Στόχος είναι να αυξηθεί αφενός η ενεργητική συμμετοχή των ατόμων και να γίνει αντιληπτό ότι οι εμπειρίες τους και η πραγματικότητά τους λαμβάνεται υπόψη και μάλιστα μπορεί να είναι σημείο εκκίνησης για διερεύνηση ευρύτερων ζητημάτων και τη δημιουργία ερωτημάτων, αλλά και να δοθεί η δυνατότητα για συνειδητοποίηση, ερμηνεία και αποδόμηση του σεξιστικού πλέγματος αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών, σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο, που θα οδηγήσει σταδιακά σε μια ετοιμότητα - και αργότερα ίσως σε μια ικανότητα -να διαχειριστούν τα ζητήματα αυτά στη σχολική πράξη έτσι ώστε να είναι δυνατή η εφαρμογή των αρχών και των αξιών της μη σεξιστικής εκπαίδευσης. Η χρήση βιωματικών μεθόδων στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στον τομέα αυτό αυξάνει την πιθανότητα να μετασχηματισθεί αργότερα μέσω κατάλληλων βιωματικών καταστάσεων και εφαρμογών στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών αυτή η ετοιμότητα σε ικανότητα.

Τα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών στην έμφυλη διάσταση πρέπει να συμβάλλουν - στο επίπεδο της θεωρίας και της πράξης - στην ανάπτυξη μιας μη σεξιστικής κουλτούρας. Αυτό μπορεί να γίνει και με την προσφορά σχετικών ειδικών μαθημάτων, αλλά ταυτόχρονα πρέπει να διαχέεται και σε όλα τα αντικείμενα, σε όλο το σχεδιασμό και εφαρμογή του προγράμματος σπουδών, καθώς η βάση των γνώσεων για μια μη σεξιστική εκπαίδευση θεμελιώνεται σε θεωρίες για την ισότητα και τη διαφορά και εμπεριέχεται στο περιεχόμενο πολλών επιστημών. Η εφαρμογή της μη -σεξιστικής εκπαίδευσης προϋποθέτει στη πράξη την ύπαρξη ενός αντίστοιχου κλίματος το οποίο να στηρίζει την ισότητα των φύλων και μιας οργάνωσης της ακαδημαϊκής ζωής και γνώσης που θα στηρίζεται σε αυτές τις αρχές. Διαφορετικά, η έμφυλη

διάσταση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θα περιορισθεί στην θεσμοθέτηση ορισμένων μαθημάτων στα προγράμματα σπουδών που ενδέχεται να «διδάσκονται» χωρίς διαφοροποιημένες παιδαγωγικές προσεγγίσεις ή χωρίς άλλες ριζοσπαστικές μεταβολές σε κανένα επίπεδο.

Η έμφαση στην κοινωνική αλλαγή δεν είναι ένα συμπληρωματικό στοιχείο στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, αντίθετα, σύμφωνα με όσα υποστηρίζουν οι Larkin and Sleeter (1995) καθώς και ο Zeichner (1993), η πολυπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει έναν εναλλακτικό τρόπο οργάνωσης της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Είναι σημαντικό οι εκπαιδευτικοί που δουλεύουν για την κοινωνική αλλαγή να κατανοούν τη δική τους ιστορία ζωής (Grant, 1991) και ιδιαίτερα πώς επηρεάστηκε η δόμηση αυτή από τη φυλή, την κοινωνική τάξη, το πολιτισμικό πλαίσιο, την εθνότητα, τη γλώσσα, το φύλο στο οποίο ανήκουν σε σχέση με αυτές των κυρίαρχων ομάδων και των δομών εξουσίας στο σχολείο και την κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό οι φοιτητές/τριες και οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται ότι ο καθένας και η καθεμιά μας είμαστε κατά μία έννοια πολυπολιτισμικοί, καθώς ανήκουμε ταυτόχρονα σε πολλαπλές κοινωνικές ομάδες που έχουν διαφορετική θέση και εξουσία στην κοινωνία.

ISBN ΣΕΙΡΑΣ: 978-9963-0-9115-7